

Irena Smetonienė
Vilniaus universitetas

Vertybių samprata lietuviškame pasaulėvaizdyje

Kaip teigiama „Filosofijos žodyne“, *vertybė* reiškia „individualiai gyvensenai ir socialiniam bendrabūviui būtinas taisyklės, orientavimo modelius, elgesio normas, kurių, kaip objektyviai galiojančių, žmonės privalo laikytis subjektyviai vertindami atitinkamus reiškinius, mąstydami ir kontroliuodami savo veiksmus“. Anot Antikos filosofų ir jų pagrindą išlaikiusių naujesnių filosofijos krypčių, tai, kas vadinama vertybe, „suprantama kaip esamybės buvimas gera (gerumas, kokybiškumas, *bonitas*)“. Vertybių sistemą, lemiančią jų besilaikymą, sudaro trys pakopos. Visų pirma, visuomenėje priimta ir būtina besąlygiškai laikytis svarbiausiųjų – dorovinių – vertybių, pavyzdžiui, nevalia pažeisti žmogaus orumo. Antra, atsižvelgti dera į su papročiais susijusias vertybes. Trečia, kultūrinių vertybių yra siekiama, jos išpažįstamos įprastu būdu (per religiją, meną, politiką, ekonomiką ir pan.) (Halder 2002, 229–230).

Vertybių pasaulis, žinoma, yra žmogaus pasaulis. Svarbiausia tas vertybes interpretuoti, jų ieškoti, tada galima jas ginti. Dažnai pamirštama kad vertybė yra jungtis ar lieptas. Tai yra tiltas tarp to, kas yra mūmuse ir dabarties, kuriai priklausom, ir to, ko dar nėra – mūsų ateitis, tikslai. Vertybė per mūsų sąmonę, valią, vaizduotę mus išplėšia iš dabarties ir veda tolyn (Daugintytė 2012).

Taigi, apie vertybių sistemą kalbama nuo Antikos laikų, tačiau svarbiausių vertybių sąrašo iki šiol nėra. Sokratas gilinasi, kas yra dorybė, narsumas, teisingumas, Platonui rūpėjo tiesa, gėris, grožis, išmintis, ryžtas, drąsa, narsumas ir saikingumas. Aristotelis analizavo etines normas. Tomui Akviniečiui vertybės – tai tobulumas, kuris egzistuoja kaip absoliutus gėris. Jis išskiria protingumą, teisingumą, valios dorybę, tikėjimą, viltį ir meilę. Jeanas-Jacquesas Rousseau iškelia laisvės, lygybės, brolybės, žmoniškumo idėjas, o svarbiomis vertybėmis laiko laimę, protą, užuojautą, skatina ugdyti valią, savarankiškumą, aktyvumą. Immanueliui Kantui svarbiausios vertybės – protas, laisvė, pagarba sau pačiam, orumas, pareiga, savarankiškumas, valia ir gėris. XX a. filosofai, pavyzdžiui, Maxas Scheleris vertybes bando klasifikuoti. Jis skiria keturias pagrindines jų grupes:

- malonumo–nemalonumo (hedonistinę);
- gyvenimo (vitalinę);
- dvasinę;
- šventumo–nešventumo (religinę).

Italų filosofas Battista Mondinas teigė, kad vertybės gali būti įvairaus lygio (vertybės prasme ne visi dalykai ir poelgiai yra vienodi: kai kurie iš jų vertės turi daugiau, kiti – mažiau) ir sudaryti tam tikrą hierarchiją. Jis pateikia smulkesnę vertybių skirstymą, kuris daug labiau atitinka XX a. žmogaus gyvenimą ir pažiūras:

ontinės (svarbiausioji – būtis),
asmeninės (svarbiausioji – asmuo),
socialinės (svarbiausioji – šeima),
ekonominės (svarbiausioji – darbas),
kultūrinės (svarbiausioji – kalba),
somatinės (svarbiausioji – kūnas),
neotinės (svarbiausioji – tiesa),
estetinės (svarbiausioji – grožis),
moralinės (svarbiausioji – gėris),
religinės (svarbiausioji – šventumas).

XX a. pabaigos tyrėjams kyla mintis susidaryti atskiros tautos vertybių hierachiją. Kaip pavyzdį galima imti „Lenkų aksiologinio žodyno“ projekto aprašą, kuriame buvo išskirtos tokios lenkams svarbios vertybės ((Bartmiński 2014, 343–344):

- Būties abstraktų pavadinimai, suprantami kaip vertybės: *gėris – blogis, grožis – bjaurumas, tiesa – melas.*
- Bendražmogiškosios dorybės: *meilė – neapykanta, gerumas – piktumas, ištikimybė – išdavystė, lojalumas – nelojalumas, viltis – neviltis, drąsa – bailumas.*
- Kai kurių socialinių būsenų pavadinimai: *laisvė – nelaisvė, tolerancija – netolerancija, priklausomybė – nepriklausomybė.*
- Kai kurių individualių ir grupinių poelgių pavadinimai: *revoliucija, sukilimas, pasiaukojimas, tarnyba, kova, darbas.*
- Žmonių susibūrimų pavadinimai: *liaudis, tauta, šeima, žmonija.*
- Visuomeninių, politinių ir kultūrinių institucijų pavadinimai: *valstybė, Bažnyčia, kalba.*
- Asmenų ar daiktų pavadinimai: *motina, tėvas, vaikas, žemė, duona, pinigai, namas.*
- Daiktų, traktuojamų kaip vertybių simboliai, pavadinimai: *kryžius, erelis.*

Akivaizdu, kad vienos vertybių sampratos nebuvo: skirtingi autoriai vertybes traktavo skirtingai. Sąvoka *vertybė* vartojama labai įvairiomis reikšmėmis: kaip pasaulio vertę turintis aspektas, kaip patrauklūs objektai, gyvenimo kokybė, vertingi daiktai ar reiškiniai, elgesio normos, dėl kurių daromi sprendimai. Vertybės atspindi visa tai, kas žmogui vertingiausia kultūros, psichologiniu, sociologiniu, moraliniu ir grožio požiūriais. Žmogų valdo vertybės, jomis vadovaujamosi, dėl jų gyvenama. Vieniems vertybės yra tai, kas lengviau pasiekama ir žada greitesnę gerovę, kitiems – sunkumai, kurie užgrūdina, priverčia atsakingai ir iki galo atlikti pradėtus darbus. Vis dėlto visais laikais vertybių ir dorovingumo pagrindą atspindėjo posakis „Elkis su kitais taip, kaip norėtum, kad kiti elgtųsi su tavimi.“

Lietuvių filosofų požiūris į vertybes taip pat skyrėsi. Juozui Girniui svarbiausios vertybės, kuriomis jis pats vadovavosi, buvo katalikiškumas, tautiškumas, inteligentiškumas, veiklumas, šeimyniškumas ir visuomeniškumas. Stasys Šalkauskis ir Antanas Maceina vertybes aiškino lygindami jas su gėrybėmis. Gėrybė – tai visa materialinė kultūra, sukurta sutelkus žmonių pastangas: mokslas, įstatymai, menas, religija. S. Šalkauskis teigė, kad gėrybės ir vertybės yra susijusios su ugdymu: anot jo, gėrybė yra mokymo turinys, be kurio neįmanoma skiepyti ugdomųjų vertybių. Žmogui vertybėmis tampa tik jam asmeniškai reikšmingos, jo gyvenimo tikslus ir poreikius atitinkančios gėrybės. Šeimos tikslas – gėrybes paversti vertybėmis, t. y. padaryti taip, kad gėrybės taptų veiklos ir elgesio motyvu.

Šių dienų mąstytojai į vertybes žvelgia naujai, pripažįsta jų kitimą: „Į vertybes galima žiūrėti kaip į kelio ženklus, kurie padeda visuomenei ir individui susiorientuoti socialinio gyvenimo kelyje. Jos turi reikšmę tik tiems, kurie jas atpažįsta, pripažįsta ir įsipareigoja jų laikytis, suprasdami, jog tai padės saugiau ir greičiau pasiekti tikslą. Kita vertus, akivaizdu ir tai, kad vertybės, kaip ir kelio ženklai, ilgainiui kinta (yra keičiamos kitomis).

Svarbiausia tai, kad, puoselėdama atitinkamas vertybes, visuomenė stengiasi užtikrinti individui vertybinės saugos erdvę, kurioje jis gali būti priimtas. Kita vertus, sutikdamas su jos siūloma vertybinės saugos priedanga, individas prisiima ir tam tikrus įsipareigojimus, kurie ne visada sutampa su jo vertybinėmis nuostatomis ir tikslais. Visuotinai pripažįstama, kad esama bendrųjų, bendražmogiškųjų vertybių, bet kiekviena tauta susikuria ir savą vertybių sistemą. Valdas Pruskus savo straipsnyje teigia, kad „kiekviena tauta turi savą vertybinį požiūrį į gamtą, žmones – saviškius ir svetimus, idėjas, daiktus. Šiuo pagrindu ir formuojasi konkrečios tautos vertybinė sistema ir jos kultūra. Vertybinės orientacijos savo ruožtu formuoja ir elgesio modelius, kurie reguliuoja kasdienį tos tautos narių gyvenimą. <...> Kiekvienoje kultūroje susiformuoja sava vertybių sistema, kurioje vertybės išdėstomos hierarchine tvarka. Dėl tokios sistemos užtikrinamas tos kultūros vientisumas, jos nepakartojamas pobūdis, būtinas tvarkos laipsnis ir nusakomumas“

(Pruskus 2013, 185). Šios mokslininko mintys ypač svarbios monografijos autoriams, nes pasirinktų vertybių konceptuose ieškoma lietuviškos specifikos.

Filosofas Juozas Leonas Navickas teigia, kad tikroji vertybė bei jos svarba yra kur kas aukščiau už priemones ir naudingąsias gėrybes. Priemonė svarbi tuo, kad kaip reikmuo tarnauja tik tam tikriems tikslams pasiekti. Vertybė kitokia – ji įgyja prasmę tarsi pati iš savęs, iš savo prigimties ir esmės. Trumpiau tariant, anot filosofo, „tik vertybės gali suteikti prasmingą, gilų, tikrą ir autentišką pasitenkinimą ir net laimę“ (Navickas 1996, 336). Panašiai aptariama ir psichologijos tyrinėtojų. Anot jų, vertybės yra vienas iš esminių elementų, kurie lemia žmogaus pasitenkinimą gyvenimu, jo santykius su aplinkiniais ir savimi bei tai, kaip asmuo išgyvena pilnatvę ir gyvenimo prasmingumą (Lepeškienė 1997, 144).

Apie vertybes nemažai kalbama pedagoginiame diskurse – čia mokytojams teikiama itin didelė svarba, nes „tik pedagogas, pats pripažįstantis tam tikras vertybes, gali pažadinti jų sklaidą ugdytiniuose“ (Martišauskienė 2007, 136). Edukologijos tyrinėtojai vertybes įvardija esmine žmogaus būties įprasminimo dalimi, kuri atskleidžia jo santykį su pasauliu, žymi jo esamą ir būsimą veiklą bei elgesį. Tinkamos vertybių sistemos diegimas svarbus jaunam žmogui, t. y. tam, kurio charakteris, pasaulio samprata, nuostatos dar nėra iki galo suformuotos. Čia vėlgi pabrėžiamas didelę reikšmę turintis pedagogo vaidmuo: „ugdymo metu svarbu padėti ugdytiniui pamatyti tikrąsias vertybes ir jį apsaugoti nuo tariamų, galinčių tapti ne tik asmeninio, bet ir socialinio gyvenimo tragedija“ (Aramavičiūtė 2005, 20; Martišauskienė 2007, 135).

Vertybių samprata, be abejo, labai svarbi ir etnolingvistams. Anot Bartmińskio, vertybės – tai tam tikri sąmonėje užfiksuoti suvokiniai, kuriuos žmogus laiko svarbiais. Tai reiškiniai, būsenos, situacijos, elgesys ar nuostatos, kurie žmoguje veikia kaip „vedančios idėjos“, kuriomis vadovaudamasis jis renkasi poelgius ir priima sprendimus. Vertybės yra plačiai susijusios su pasaulio matymo perspektyva, tiksliau, jos padeda konstruoti patyrėjo tikrovės vaizdą ir sieja dabartį su iš anksto suformuotomis nuostatomis apie tradicijomis paremtą pasaulį. Kitaip tariant, vertybės sudaro kalbėtojo kultūrinį ir socialinį identitetą (Bartmiński 2012, 39).

Bartmińskis kelia klausimą, kaip kalba padeda spręsti apie vertybes ar kokią informaciją apie tai ji teikia. Daroma prielaida, kad vertybės kalboje, žodžių reikšmėse ir jų junginiuose (kolokacijose ir frazeologiniuose pasakymuose) yra tarsi „kaupiamos“. Tai etnolingvistams leidžia rekonstruoti vertybių sistemą, perduodamą per kalbą. Kaip teigiama, vertybės visada yra tam tikro kalbančiojo vertybės – to, kuris konceptualizuoja ir vertina tikrovę tai išreiškdamas per kalbą ir taip atskleiddamas savo mąstymo būdą (Bartmiński 2012, 40–41).

Svarbu paminėti, kad tyrėjai neretai mini ir *dorybės* sąvoką. Nors vertybė ir dorybė savo samprata iš esmės atrodo labai panašios, kai kurie autoriai, pavyzdžiui, išmintį ar išmintingumą priskiria abiem minėtosioms sferoms, tarp jų nepalikdami skirties.

Visų pirma, „Etikos žodyne“ dorybė apibrėžiama kaip „pagrindinė etikos sąvoka, žyminti apskritai kiekvieną išplėtotą asmenybės dvasinės ir teorinės laikysenos gebėjimą“, ji taip pat apibūdinama ir kaip nurodanti pastovią teigiamą charakterio savybę (Halder 2002, 51–52; Žemaitis 2005, 69, 157). Iš pastarųjų apibrėžčių matyti, kad vertybė labiau siejama su bendra moralės norma visuomenei, dorybė – su paties žmogaus suvokiama ir savo charakteriui pritaikoma arba siekiama pritaikyti moralės dalimi.

Navickas, lygindamas dorybes ir vertybes, dorybę mato kaip pastovų ir tvarkingą įsipareigojimą tarnauti moralę pagrindžiančioms vertybėms, jas įgyvendinti bei vykdyti dorovinius aktus. Anot filosofo, „[i]gyti moralinę dorybę ir ją tvirtai įsisavinti – tai pamilti dorovinį gyvenimą lemiančias vertybes“, o tai, kad dorovės tiesos, taisyklės ir normos yra laikomos autoritetu, kyla būtent iš vertybių esmės ir jų skleidžiamos nenuginčijamos tiesos (Navickas 1996, 336–338). Tai taip pat leidžia daryti prielaidą, kad vertybės – tai dorybių pamatas, o dorybės – tai individualus asmens įsitraukimas, charakterio formavimas(is) pagal jo bendruomenėje priimtų vertybių sistemą.

Iš kitos pusės, aptardamas mokslo, vertybių ir dorovės santykį, Albinas Plėšnys nebrėžia ryškios ribos tarp dorybių ir vertybių. Straipsnyje filosofas mini, kad moralines vertybes jis vadins ir dorybėmis, nes „vertybės sąvoka yra platesnė už dorybės“, kitaip tariant, „[t]ai, kas dora, yra vertinga, bet yra daug vertingų dalykų, kurie nesusiję su dora“. Anot jo, dorybės suteikia žmogui galimybę ir daryti gerus darbus, kitaip tariant, tinkamai veikti bendruomenėje, ir parodyti geriausia, ką žmogus turi – čia išryškėja ir jau minėta individualizuota dorybės samprata (Plėšnys 2015, 25). Taigi tiek filosofų, tiek etnologų mintys sutampa – vertybės yra kiekvienos kultūros šerdis. Vis dėlto vertybių problema ir šiandien kelia daug klausimų. Pirmiausia, ar yra universalių vertybių kanonas? Žinoma, tokios vertybės kaip *tėvynė*, *patriotizmas*, *demokratija* ir *tolerancija* yra svarbios tautoms, bet ar visoms vienodai? Buitinės vertybės – *darbas*, *karjera*, *pinigai* – yra konceptualizuotos, bet ar taip buvo visada ir visur? Ar šiandien tokios vertybės kaip *šeima*, *santuoka*, *vaikas* vis dar yra aktualios? Greičiausiai lietuviams šios vertybės mažai kuo skirsis nuo bendraeuropietišku, bendražmogišku vertybių, bet vis dėlto įdomu, kas būdinga tik lietuviams, o ką į savo vertybių sistemą jie įtraukė perimdami kaimyninių šalių patirtį, kas suponavo žodžių reikšmes. N. Vėliaus manymu, viskas, ką mes gauname iš šalies, yra „persiojama per lietuvišką sietą“: „visa žmogaus patirtis, įgytos filosofinės, literatūros žinios – viskas, ką mes įgyjame, yra „suvirškinama“, perdirbama mūsų individualybės. O mūsų individualybė ir mummyse esantis nesąmoningasis mąstymo elementas, apibendrinimo, analizės galia – viskas yra prigimties, tradicijų nulemta. Visa kultūra, kurią gauname iš šalies, yra perdirbama pagal mūsų prigimtį, laikantis etninės prigimties principų“ (Seliukaitė, Vitkuvienė 1999, 393–400).

Vertybių sistema lietuvių pasaulėvaizdyje nėra nuosekli. Kurios vertybės tam tikru metu yra svarbesnės, lemia ir istoriniai, ir politiniai, ir kultūriniai, ir kiti gyvenimo pokyčiai. Be to, kaip

minėta, vertybės persipina viena su kita, pavyzdžiui, sąvokos *kalba*, *tauta* ir *valstybė* žmonių sąmonėje yra viena nuo kitos neatskiriama. *Kalba* yra aiškinama kaip tautos bendravimo priemonė ar valstybės skiriamasis bruožas. *Tauta* aiškinama kaip viena kalba kalbanti žmonių grupė gyvenanti valstybėje, o *valstybė* yra teritorija, kurioje gyvena tauta, kalbanti viena kalba. Apskritai *valstybės* sąvoka sutikama beveik kiekviename koncepte, todėl natūralu, kad politologai dažnai šią vertybę laiko svarbiausia lietuviams.

Iš jau atliktų konceptų analizės matyti, kad pamatine vertybe galėtų būti laikoma *laisvė*, nors ji iš dalies neatsiejama nuo valstybės sąvokos. Jau Renesansas išaukštino *laisvę*, ir ji atrodė esanti valstybės saugumo ir gerovės pamatas. LAISVĖS koncepto tyrimas rodo, kad *laisvės* sąvoka yra labai plati ir laikui bėgant kinta – jeigu iškyla grėsmė šalies *laisvei*, svarbesnė tampa kova už ją, kai *laisvė* jau iškovota, į pirmą vietą iškyla asmens *laisvės* siekis, todėl teisininkai ir teigia, kad *laisvę* vis reikia apibrėžti iš naujo. Absoliučios *laisvės* nėra, ji susijusi su pareiga ir atsakomybe.

Kita valstybės dedamoji yra *dora*. Štai Renesanso šviesuoliui Mykolui Lietuviui teisingi įstatymai privalą sutaurinti visuomenės papročius, nuskaidrinti dorinį gyvenimą - svarbiausią valstybės galios šaltinį. Rotundo manymu, tėvynės gerovė tiesiogiai pareinanti nuo jos piliečių dorinės brandos.

Citata iš vienos anketos geriausia atspindi *valstybės* esmę: *be valstybės žmogus negali jaustis tikru žmogumi ir neturi vidinės ramybės*. Valstybė yra organizuota politinė bendruomenė, turinti aukščiausiąją valdžią ir tokios bendruomenės valdomas kraštas, šalis. Tačiau koncepto analizė rodo, kad *valstybės* samprata labai panaši į *tautos*, nes svarbiausi sąvokos komponentai yra teritorija, tauta, istorija, kalba, žmonės valstybėje sieja istorinė ir kultūrinė praeitis, kraujo ryšiai. Arba kaip dar aiškiau pasakyta keliose anketose: „vieta, siejanti savo tautas bendra kalba, įstatymais, praeitimi; tautos gyvenamoji vieta, kurią valdo tauta, kurioje kalbama viena kalba; šalis, kurioje gyvenantys žmonės, turi savus įstatymus, valdžią“.

Kalba lietuviui irgi yra pagrindas visų tautos vertybių, ji neatsiejama nuo visuomeninės *laisvės*, valstybės ir tautos. Kalba kyla iš žmogaus sąmonės, tačiau galimybė reikšti garsus, iš kurių susidaro kalba, suteikta tik žmogui, tad žodžiui dar reikia ir kūno. Kalbos galia didžiulė, ji yra žmonijos galybės pasireiškimas, todėl ta galia turi sklisti tik iš tyrų minčių, pareigos žmonijai supratimo - tik tuomet ji daro stebuklus. Kalba kinta, ji keičiasi kartu su žmogumi, su socialiniu ir ekonominiu valstybės gyvenimu - nekintanti kalba gali tapti valstybės ir tautos kultūrinio vystymosi stabdžiu. Tik gimtąja kalba galima pasakyti viską, ką mąstai, ką jauti, ką žinai, tik gimtojoje kalboje išlieka tai, ką sukūrė protėviai ir perdavė ateinančioms kartoms. Valstybė be kalbos neegzistuos, kalba yra mūsų tapatybės žymuo, ją reikia puoselėti, nes kalbos netekęs žmogus praranda pagrindą, ant kurio stovi.

Lietuviui *tauta* yra kažkas daugiau, negu mano visuomenė, jos elitas, politikai. Net tautos solidarumas yra kasdieniais žodžiais nenusakoma sąvoka, kažkas stebuklingo, esančio žmogaus viduje kaip tikėjimas. Tačiau kalbėti savo kalba, dainuoti liaudies dainas, turėti savo kultūrą, dar nereiškia būti tauta, jeigu nedaroma bendruomenei, tėvynės labui, jokios tautos nėra, jeigu esame susvetimėję, siekiame tik savo asmeninių tikslų, taip pat negalime savęs vadinti tauta. Tauta, kaip ir jos kalba, keičiasi, ji taip pat nėra užkonservuotas darinys. Tauta turi atsiverti ir turtėti visomis prasmėmis, prisitaikyti prie pasikeitusių gyvenimo sąlygų, augti, o augdama turi tapti vis protingesnė, atsakingesnė, išmokti atskirti, kas yra gera, o kas bloga, kas teigiamai paveiks jos ateitį ir ves į priekį, o kas ją nustumdys. Tautos gimsta ir miršta, tai natūralus procesas. Anot filosofo Romualdo Ozolo, lietuvių tautos mirtį sukeltų svarbiausių ir nekintančių kintamųjų regresija: žemės praradimas, istorijos klastojimas ir kalbos atsisakymas. Tačiau 19 a. filosofas Vydūnas sakė ir tai, kad tautą galima prikelti, jeigu ji susitelks ir atsiras lyderis, kuris vestų ją į priekį. Tai nebūtinai gali būti politikas, jis gali būti poetas, mąstytojas. Svarbiausia, kad jis stiprintų ir didintų tautos gyvybę. Apie kitą lietuvišką vertybę *garbę* galima kalbėti iš dviejų pozicijų – objektyvios ir subjektyvios. Lietuviams garbė egzistuoja abiem lygmenimis: 1. lietuvis nori būti pripažintas ir pagerbtas, akcentuojamas savivertės jausmas, tikslo siekimas ir kiti veiksmai, už kuriuos jam būtų suteikta garbė; 2. kita vertus, lietuvis neišsivaizduoja savęs nesančio tam tikros bendruomenės nariu, nes tik bendruomenė gali pripažinti individo vertę – vadinasi, asmens garbė yra susijusi su kolektyvine garbe ir būtinai turi viešumo išraišką.

Neabejotinai didžiulė vertybė ir šiandien lietuviui išlieka šeima. *Šeima* – tai žmonių grupė, kurią jungia ne vien giminystės ryšys, bet ir bendri interesai, kartu atliekami darbai, dvasingumas, o šeimos nariais gali tapti ir dvasiškai artimi žmonės; šeima yra tyrų jausmų, dorybingumo šaltinis, ji skatina gerąsias individo savybes, prisideda prie jų puoselėjimo, saugo savo narių laisvę; šeima sudaro valstybės ramstį, nuo jos priklauso šalies ateitis ir tautos gerovė; šeimoje svarbūs buitiniai santykiai, bendras stalas ir kartu leidžiamas laikas, švenčiamos šventės.

Kur šeima, ten ir savi namai. Tai vieta, kurioje gyvena šeima ir šeimos nariams artimi žmonės, juos sieja dvasinis ryšys, o ne griežtai saugoma šeimos narių hierarchija; namus sukurti yra sunku, tai reikalauja visų jame gyvenančių arba su jais susijusių žmonių pastangų, mokėjimo sugyventi, gerbti kitus, toleruoti jų poelgius (gerus ir blogus) – tik tokiomis sąlygomis kuriami namai yra slėptuvė nuo pasaulio, kurioje galima rasti prieglobstį ir palaikymą, išlikti savimi; namai žmogui yra nepaprastai svarbūs, jis linkęs namus sakralizuoti arba suteikti jiems žmogiškų savybių, net ir toli nuo namų esančiam žmogui svarbu turėti gimtuosius namus; namai gali atlikti ir viešas funkcijas – gali būti atskirų institucijų buveine, burti žmones, noriai praleidžiančius laiką po jo stogu arba izoliuoti nepalankiai vertinamus asmenis; namai – tai ir pastatas, kuriame išskiriamos tam tikros jo dalys (langai, langinės, gonkas, stogas, sienos), žmogaus sąmonėje įgyjančios

simbolinę reikšmę; paprastai namai stovi tarp kitų sodybos pastatų, arti gamtos, turi būti tvirti ir prižiūrėti; namai yra mylimų daiktų, skanaus maisto ir atliekamų darbų vieta.

Žmogaus gyvenimas neatsiejamas nuo darbo. Žmogus per darbą sudaro su gamta harmoningą vienybę. Jo egzistencijos šioje erdvėje, kur viskas turi savo prasmę ir paskirtį, pagrindas yra darbas – kruopštus, sunkus. Meilė darbui daro žmogų malonų ir skatina jį atlikti sąžiningai. Darbas yra tarsi jungtis tarp dviejų dirbančių žmonių, šeimos ir kaimo bendruomenės. Įvairiuose diskursuose iškyla patriotinis darbo aspektas – dirbdamas žmogus prisideda prie visuomenės gerovės, stiprina valstybę, jis yra vertybė, garbė, būtinumas ir pareiga, bet gali būti traktuojamas ir kaip hobis, nereikalaujantis daug pastangų. Pasitenkinimą savo darbu žmogus jaučia tam tikromis socialinėmis sąlygomis: tuomet, kai yra formuojami sąžiningi santykiai tarp darbdavio ir darbuotojo, o kolektyve vyrauja pasitikėjimas ir draugiškumas, per darbą įgyjama naujų sugebėjimų, išmokstama valdyti naujas technologijas.

Taigi, iš kelių čia pateiktų pavyzdžių matyti, kad kaip nors suklasifikuoti visas lietuviškas vertybes būtų be galo sunkus darbas. Rengiant knygą „Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje“, kilo mintis, kad, remiantis konceptų analize, lietuviškas vertybes taip pat galima bandyti klasifikuoti.

Manau, kad klasifikavimo būdų gali būti įvairių, pasirenkant vis kitą vertybių aspektą, pavyzdžiui:

Visuomeninės vertybės: valstybė, tauta, tėvynė, kalba, laisvė, žemė, darbas, pasiaukojimas, teisingumas, pareiga, garbė, moralė, gėris, grožis, dora ir t. t.

Asmeninės vertybės: laimė, šeima, namai, laisvė (asmeninė), sveikata, meilė ir t. t.

Jeigu vertybes sietume su žmogumi, galima jas sieti su asmenybės augimu:

Vertybės, formuojančios asmenybę: namai, šeima, gamta, tikėjimas, darbas, dora, meilė ir t. t. – tai yra viskas, ką žmogus gauna šeimoje.

Vertybės, tobulinančios asmenybę: valstybė, tauta, kalba, laisvė, patriotizmas, empatija, tolerancija, išmintis ir t.t. – tai yra viskas, ką žmogus gauna mokykloje ir tolesniame gyvenime.

Tačiau griežtos ribos nėra ir negali būti, nes žmogus yra ir visuomenės dalelė, ir atskiras individas. Vertybės – išskirtinai svarbus žmogaus kaip dorovinio individo dvasinių ir intelektualinių pozicijų formavimosi bei jų transformavimosi į konkrečius poelgius veiksnys, reikšmingiausia dorovinio elgesio, kultūros sritis, apjungianti tai, ką per visą savo istoriją yra sukūrusi žmonija. Šia prasme kaip sąvoka vertybė aprėpia labai daug prasmų. Tai taip pat reiškia, jog žmogus iš daugelio

vertybių gali ir turi pasirinkti tas, kurios jam yra svarbiausios ir pagal jas atitinkamai elgtis. Žmogus, visa jo veikla, siekiai, troškimai taip pat yra neatsiejami nuo jo asmeninio apsisprendimo šių vertybių atžvilgiu.

Literatūra

- Aramavičiūtė Vanda. 2005, Vertybės kaip gyvenimo prasmės pamatas, *Acta Paedagogica Vilnensia* 14. 18–27.
- Bartmiński Jerzy. 2012, *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*. Sheffield, Bristol: Equinox Publishing Ltd.
- Bartmiński Jerzy. 2014. *Polskie wartości w europejskiej aksjosferze*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Daugintytė Deimantė. 2012. Rašytojas V. Martinkus: „Neįmanoma palaidoti vertybių, nes tada laidosim patys save.“ *Literatūra ir menas*, Nr. 12.
- Ganusauskaitė Beatričė. 2018. *IŠMINTIES koncepto analizė* (magistro darbas).
- Halder Alois. 2002, *Filosofijos žodynas*. Vilnius: Alma littera.
- Lepeškienė Vitalija. 1997, Vertybių problema humanistinėje ir egzistencinėje psichologijoje, *Psichologija* 17.
- Martišauskienė Elvyda. 2007, Mokytojų vertybinės nuostatos ir jų sklaida pedagoginėje veikloje, *Acta Paedagogica Vilnensia* 19.
- Navickas Juozas Leonas. 1996, Vertybės ir dorybės, *Lietuvos filosofinė mintis*. Vilnius: Aidai. 336–338.
- Plėšnys Albinas. 2015, Mokslas, dorovė ir vertybės, *Soter* 56 (84). 25–35
- Pruskus Valdas. 2013. Vertybės ir kultūrinis identitetas komunikacijos kontekste. *Logos*, Nr. 76, p. 182–188.
- Rutkovskas Kristina, Smetona Marius, Smetonienė Irena. 2017, *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*. Vilnius: Akademine leidyba
- Seliukaitė Irena, Vitkuvienė Perla. 1999. *Norbertas Vėlius*. Vilnius: Mintis.
- Žemaitis Vincentas.. 2005, *Etikos žodynas*. Vilnius: Rosma.